

**Demografische ontwikkelingen in de
provincie Utrecht:**

Beleidsverkenning Vergrijzing

Inhoudsopgave

1. Samenvatting

2. Aanpak en verantwoording

- 2.1 Aanleiding
- 2.2 Inhoudelijke vraagstelling
- 2.3 Werkwijze
- 2.4 Leeswijzer
- 2.5 Tot slot

3. Demografische ontwikkelingen

- 3.1 Landelijke trends
- 3.2 Provincie Utrecht
 - Demografische ontwikkelingen
 - Grijze druk

4. De toekomstige senioren

- 4.1 Opleiding
- 4.2 Inkomen
- 4.3 Levensverwachting en gezondheid
- 4.4 Levensstijl
- 4.5 Tweedeling

5. Maatschappelijke effecten

- 5.1 De woningmarkt
- 5.2 De arbeidsmarkt
- 5.3 De zorg
- 5.4 Economie en pensioen
- 5.5 Cultuur en vrije tijd
- 5.6 Vervoer
- 5.7 Ruimtelijke ordening en landschap
- 5.8 Ontmoeting en sociale cohesie

6. Provinciale speerpunten

- 6.1 Ouderenpiramide
- 6.2 Vergrijzingsbeleid
- 6.3 Provinciale opgave
- 6.4 Provinciale rol
- 6.5 Provinciale speerpunten

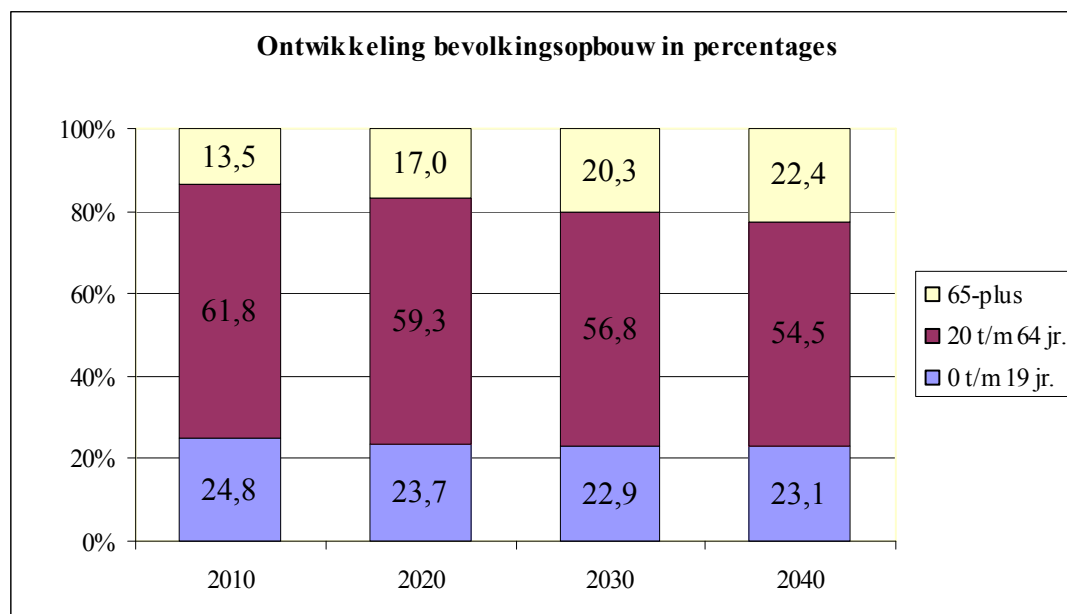
Tot Slot

Bijlage: Deelnemers expertmeeting Vergrijzing

Hoofdstuk 1: Samenvatting

De komende decennia zal de bevolking van de provincie Utrecht sterk veranderen. Het percentage jongeren t/m 19 jaar en mensen in de leeftijd 20 t/m 64 jaar zal licht teruglopen terwijl het percentage 65-plussers¹ aanzienlijk zal toenemen.

Figuur 1: demografische ontwikkelingen in de provincie Utrecht

In absolute zin zal het aantal 65-plussers toenemen van 150.000 in 2010 naar 350.000 in 2040. Vanwege de te verwachten bevolkingsgroei in deze provincie zullen de twee andere categorieën in aantal eveneens licht stijgen.

Hoewel onze provincie bekend staat als een relatief jonge provincie, zal ook hier de komende jaren een vergrijzing plaatsvinden. Om in beeld te krijgen wat de gevolgen van deze demografische ontwikkeling zijn en hierop tijdig te anticiperen, heeft de provincie een beleidsverkenning Vergrijzing uitgevoerd.

Ouderen van de toekomst

Het aandeel 65-plussers per 100 20 tot 64 jarigen - de zogeheten 'grijze druk' - zal stijgen van 21,3% in 2009 naar 41,1% in 2040. Vanaf 2025 zal bovendien het aantal 80-plussers fors toenemen, de zogeheten 'dubbele vergrijzing'. Het zijn echter niet alleen de aantallen die veranderen, ook de ouderen zelf zullen op een aantal punten verschillen van de huidige senioren.

De nieuwe generatie ouderen zal zichtbaarder en vooral meer divers zijn dan voorgaande generaties. Meer nog dan nu zullen zij in opleiding, inkomen, gezondheid en leefstijl sterk van elkaar verschillen. Deze verschillen zijn weer van grote invloed op de mate van zelfredzaamheid. Beleidsmatig worden daarom drie categorieën ouderen onderscheiden: (1) de zelfstandige en vitale senior, (2) de senior die nog wel zelfstandig is maar met een

¹ Hoewel de pensioengerechtigde leeftijd de komende jaren verhoogd zal worden, gaan de studies die aan deze verkenning ten grondslag liggen nog uit van een leeftijd van 65 jaar.

toenemende afhankelijkheid en (3) de kwetsbare senior die in hoge mate afhankelijk is van gespecialiseerde en professionele zorg.

De toename van het aantal ouderen en de grotere diversiteit hebben gevolgen voor een groot aantal beleidsterreinen.

Voorziene effecten

Wonen, zorg en economie

De huidige maar zeker de toekomstige senioren zullen zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen woning willen blijven wonen. Veel van hen hebben in de periode van de naoorlogse economische groei een aantrekkelijke huur- of koopwoning weten te bemachtigen. De verhuisbereidheid onder deze groep is daarom niet groot. Dit kan leiden tot stagnatie op de woningmarkt. Senioren die wel willen verhuizen stellen andere eisen aan een nieuwe woning dan de huidige ouderen. In de toekomst zal de vraag naar ruime, comfortabele appartementen en grondgebonden woningen sterk toenemen. Omdat het aantal kwetsbare ouderen groeit, en vooral ouderen met dementie, zal ook de vraag naar verpleeghuizen en kleinschalige woonzorg combinaties stijgen.

Op de arbeidsmarkt zal de komende jaren een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking - de babyboomgeneratie- uitstromen. Vooral in sectoren waar sprake is van een onevenwichtige leeftijdsopbouw, zoals in het onderwijs en bij de overheid, zal dit merkbaar zijn. In onze provincie is op dit moment al sprake van een tekort aan personeel in de techniek en de zorg. Dit tekort zal naar verwachting verder oplopen, ook omdat de vraag naar zorg door de dubbele vergrijzing sterk zal stijgen.

Als gevolg van de vergrijzing loopt het percentage mensen dat bijdraagt aan de 'verdiencapaciteit' terug. Hierdoor kunnen collectieve uitgaven en pensioenen verder onder druk komen te staan. Desondanks zullen veel toekomstige senioren naar verwachting meer te besteden hebben dan voorgaande generaties. Zij zijn daardoor economisch een interessante doelgroep. Vooral gemaksdiensten kunnen een belangrijke impuls verwachten.

Mobiliteit en recreëren

Senioren beschikken doorgaans over meer vrije tijd. De behoefte aan voorzieningen op het gebied van sport, cultuur, onderwijs en recreatie zal sterk stijgen. Toekomstige senioren zullen vaker een auto hebben en die ook gebruiken. Omdat senioren vermoedelijk op andere tijden de weg op gaan, zal dat niet onmiddellijk leiden tot meer files in spitsuren. Buiten deze tijden kan de verkeersdrukte wel sterk toenemen. Bovendien neemt de behoefte aan parkeerplaatsen toe. De groeiende mobiliteit staat op gespannen voet met de behoefte aan groen en een prettig leefklimaat. Ook op de fietspaden zal de verkeersdrukte sterk toenemen. Minder mobiele senioren zullen aangewezen zijn op een vervoersaanbod dat uitgaat van het 'van-deur-tot-deur denken'.

Om de woongebieden en het buitenstedelijk recreëren goed op elkaar aan te laten sluiten, wordt de relatie tussen de stad en het landelijke gebied steeds belangrijker. Vanwege de rust en ruimte kunnen kleine kernen voor senioren aantrekkelijke woongebieden zijn, mits er een basisniveau aan voorzieningen beschikbaar blijft.

Samenleven en sociale cohesie

Senioren hechten grote waarde aan hun directe leefomgeving. Veiligheid en ontmoeting zullen belangrijke thema's blijven. Senioren maken niet alleen gebruik van welzijnsdiensten maar leveren ook een belangrijke bijdrage als vrijwilliger. Tengevolge van de vergrijzing zal ook de beeldvorming veranderen. Waar vroeger de jeugd de norm was, zal straks de oudere de toon kunnen zetten. Dit kan gevolgen hebben voor de solidariteit tussen generaties.

Kansen benutten

De vergrijzing kent dus zowel kansen als bedreigingen. De uitdaging waar de overheid voor staat is de kansrijke ontwikkelingen te herkennen en te faciliteren en de risico's vroegtijdig te signaleren en waar mogelijk te voorkomen. Of zoals gedeputeerde van de provincie Drenthe

en lid van het Comité van de Regio's Rob Bats stelt in zijn advies aan de Europese Unie: "We kunnen nu nog sturen en keuzes maken over op welke manier we de gevolgen van de vergrijzing opvangen. De focus moet liggen op het benutten van de kansen die zich voordoen om de kwaliteit van de vergrijzende samenleving te verbeteren". Een dergelijk beleid past ook bij de ambitie die de provincie Utrecht heeft geformuleerd in Utrecht 2040.

Een provinciale integrale aanpak gewenst

Diverse overheidslagen zijn vanuit verschillende rollen en verantwoordelijkheden betrokken bij het vergrijzingsvraagstuk. Voor de provincie geldt dat de vergrijzing gevolgen heeft voor de ruimtelijke inrichting, vanwege de veranderingen in woonvoorkeuren, vrijetijdsbesteding en mobiliteit. Op dit terrein heeft de provincie een wettelijke taak. Ook heeft de provincie een wettelijke taak om het voorbereiden of uitvoeren van gemeentelijk WMO beleid te ondersteunen. Een effectieve aanpak is echter vooral gebaat bij een integraal perspectief waarin alle beleidsvelden betrokken zijn. Door in kaart te brengen hoe ontwikkelingen op elkaar inwerken, waar ze elkaar versterken of elkaar juist tegenwerken, kunnen kansen benut worden en knelpunten aangepakt. Vergrijzing vraagt om ontschotting en innovatieve samenwerking.

Met oog voor eigen autonomie en diversiteit

Voor toekomstige senioren zullen keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid nog belangrijker zijn dan voor de huidige ouderen. Dit vraagt echter om specifieke competenties die niet iedereen bezit. Er zullen dus altijd verschillen tussen ouderen zijn. De uitdaging voor de provincie is om bij deze verschillen aan te sluiten en ouderen platforms te bieden om hun eigen toekomst vorm te geven.

Hoofdstuk 2: Aanpak en verantwoording beleidsverkenning vergrijzing

2.1 Aanleiding

Nederland gaat de komende decennia sterk vergrijzen. Ook de provincie Utrecht krijgt te maken met grote demografische veranderingen en een groeiend aandeel senioren in de bevolking. Het is gewenst daar tijdig op in te springen en te bepalen wat de effecten zijn van de vergrijzing op de diverse beleidsterreinen waarop de provincie actief is.

De opdracht is neergelegd bij het programma Wel Thuis!. Met dit programma ondersteunt de provincie de ontwikkeling van een groter en gevarieerder aanbod toegankelijke woningen met welzijn en zorg voor ouderen en mensen met een beperking. Het programma loopt tot 2012. De echte vergrijzinggolf moet dan nog beginnen en bestrijkt bovendien meer domeinen dan alleen wonen, welzijn en zorg.

Deze beleidsverkenning biedt inzicht in de effecten van de vergrijzing en laat zien hoe de provincie hierop zou kunnen anticiperen.

2.2 Inhoudelijke vraagstelling

De vraag die tijdens het verkennende onderzoek centraal staat, is:

Welke doorwerking heeft de vergrijzing op de verschillende beleidsterreinen en welke beleidsmatige reactie en rol van de provincie past daarbij?

Deze vraag is te ontleden in een aantal deelvragen:

- Hoe ontwikkelt de samenstelling van de bevolking binnen de provincie Utrecht zich over de periode 2010 - 2040?
- Wat zijn de gevolgen van de vergrijzing voor de diverse domeinen/beleidsterreinen?
- Welke (mogelijke) vraagstukken zullen zich naar verwachting voordoen?
- Welke rol kan de provincie vervullen op het terrein van de vergrijzing?

2.3 Werkwijze

Om bovenstaande vragen te beantwoorden, hebben we gekozen voor de volgende aanpak:

- Verzamelen en selecteren van relevante rapporten en gegevens over vergrijzing;
- Onderzoek naar de aanpak van andere provincies en elders in Europa;
- Verkenning van de betekenis van vergrijzing voor de beleidsvelden door consultatie van en brainstormsessie(s) met vertegenwoordigers van de relevante beleidsafdelingen.
- Organiseren van een expertmeeting met externe deskundigen in het kader van Utrecht 2040, waarin de resultaten van de interne brainstormsessies zijn getoetst (voor deelnemers: zie bijlage).

2.4 Leeswijzer

De beleidsverkenning Vergrijzing start met een samenvatting en een hoofdstuk waarin we toelichten hoe we de verkenning hebben uitgevoerd. In hoofdstuk 3 beschrijven we de demografische ontwikkelingen, zowel landelijk als voor onze provincie. Vervolgens schetsen we in hoofdstuk 4 een aantal kenmerken van toekomstige senioren en de verschillen met de

huidige generatie ouderen. In hoofdstuk 5 gaan we in op de maatschappelijke effecten van de vergrijzing. Deze effecten vertalen we in hoofdstuk 6 naar inhoudelijke speerpunten voor de provincie. We ronden de verkenning af met enkele beknopte beleidsconclusies.

2.5 Tot slot

In de media neemt de aandacht voor de vergrijzing flink toe. Meestal komen vooral de problemen aan de orde: knelpunten op de arbeidsmarkt, de grote zorgvraag en het pensioenvraagstuk. Vergrijzing is niet zonder problemen en genoemde zaken doen zich zeker voor. In deze beleidsverkenning willen we de problemen benoemen maar zeker ook laten zien dat vergrijzing kansen biedt en positieve ontwikkelingen in gang kan zetten of stimuleren. Tenslotte zijn we rijk gezegend dat zoveel mensen vitaal en in goede gezondheid hoge leeftijden kunnen bereiken. Of, zoals Krijn van Beek het verwoordde tijdens de expertmeeting:

'In 2040 zijn er 300.000 mensen die ouder zijn dan 90 jaar. Die mensen zijn nu 60 jaar en horen in de komende 5 jaar "dat ze aan de kant worden gezet". Zij mogen vervolgens 30 jaar lang fietsen en wandelen terwijl ze gezond zijn en over veel energie beschikken. Het gaat hier om 300.000 hele fitte krachten. Nu al moet er worden nagedacht over de vraag hoe die mensen niet worden geparkeerd maar als volwaardige burgers kunnen worden benaderd'. (Krijn van Beek, Raad Maatschappelijke Ontwikkeling, Denktank 2100 tijdens de expertmeeting)

Hoofdstuk 3: Demografische ontwikkelingen

De komende decennia zal de samenstelling van de bevolking ingrijpend veranderen. Het aantal 65-plussers neemt toe tot bijna een kwart van de totale bevolking (vergrijzing). Dit heeft gevolgen voor de verhouding tussen de potentiële arbeidskrachten en de AOW'ers (grijze druk). Daarnaast zal de levensverwachting stijgen waardoor ook het aantal 80-plussers toeneemt (dubbele vergrijzing). Een toename is ook te verwachten in het aantal allochtone ouderen en het aantal eenpersoonshuishoudens.

3.1 Landelijke trends

- Op 1 januari 2009 telde Nederland bijna 2,5 miljoen ouderen (personen van 65 jaar en ouder). Daarmee was 15% van de bevolking 65-plusser. Van alle 65-plussers was 26% 80 jaar en ouder.
- In 2040 zijn er volgens de prognose 4,5 miljoen 65-plussers en is 25% van de totale bevolking ouder dan 65 jaar. Daarna daalt het aantal ouderen naar 4,2 miljoen in 2050.
- De eerste jaren zal vooral het aandeel 65- tot 79-jarigen sterk toenemen. Vanaf 2025 neemt ook de groep 80-plussers sterk toe (dubbele vergrijzing). In 2050 zijn vier op de tien 65-plussers ouder dan 80 jaar.
- Ook onder de niet-westerse allochtone bevolking treedt een sterke vergrijzing op; het aandeel ouderen binnen deze groep stijgt van bijna 4% in 2009 naar 18% in 2050. Daarmee zal 12% van alle 65-plussers van niet-westerse afkomst zijn.
- In 2009 was de grijze druk 25%. Dit betekent dat er 25 65-plussers waren per 100 potentiële arbeidskrachten (20- tot 64-jarigen). Tot 2040 zal de grijze druk sterk toenemen tot 49%. Dat betekent dat er dan per iedere 65-plusser twee potentiële arbeidskrachten (20- tot 64-jarigen) zijn. Na 2040 neemt de grijze druk af.
- Het aantal eenpersoonshuishoudens onder senioren zal sterk toenemen.

3.2 Provincie Utrecht

Kenmerkend voor de provincie Utrecht is dat de bevolking de komende decennia blijft stijgen maar dat er lokaal grote verschillen optreden. Sommige gemeenten die geen groeimogelijkheden hebben binnen de rode contouren, kunnen te maken krijgen met een (licht) krimpende bevolking. Ook binnen groeigemeenten kan op niveau van wijken of kleine kernen sprake zijn van een terugloop van het aantal inwoners. De toename in de grijze druk zal per gemeente eveneens verschillen. Een aantal gemeenten zullen zelfs percentages halen die ver boven het landelijke gemiddelde liggen. Hetzelfde geldt voor het percentage allochtonen onder de toekomstige ouderen.

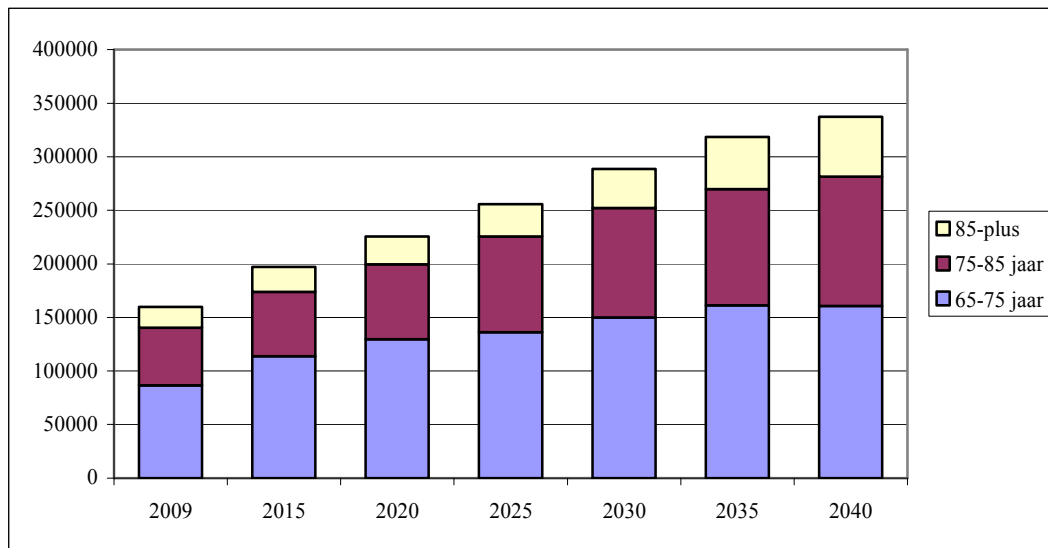
3.2.1 Demografische ontwikkelingen in de provincie Utrecht

- De bevolkingsomvang in de provincie Utrecht blijft volgens de Primoprognose 2009 van ABF-Research de komende decennia fors toenemen. In 2040 zal de bevolking stijgen met ruim 24% naar meer dan 1.560.000 mensen (in 2009 telde onze bevolking ruim 1.210.000 inwoners). De bevolkingsgroei is ongelijkmatig over de gemeenten verdeeld.
- De groei concentreert zich vooral in de gemeenten Utrecht en Amersfoort. Daar neemt in 2040 de bevolking ten opzichte van 2009 toe met respectievelijk 44,8% en 39,9% tot respectievelijk 434.000 en 200.000 inwoners. Groeipercentsages van 10% of meer worden in 2040 ook verwacht voor de gemeenten Baarn, Bunnik, Bunschoten, De Ronde Venen,

Eemnes, Nieuwegein, Rhenen, Soest, Veenendaal, Woerden, Woudenberg, Wijk bij Duurstede en Zeist. De realisatie van nieuwe wijken speelt hierbij een belangrijke rol.

- In acht Utrechtse gemeenten zal naar verwachting de bevolkingsomvang in 2040 gekrompen zijn². Vooral in IJsselstein en Montfoort zal de krimp met percentages van 8% en 5% vrij fors zijn. Volgens de Primospoggnose zal krimp ook gaan spelen in de noordwesthoek (Abcoude, Breukelen en Maarssen).

Figuur 2: Groei van het aantal 65-plussers in de provincie Utrecht

3.2.2 Grijze druk in de provincie Utrecht

- De grijze druk (aandeel 65-plussers per 100 20- tot 64-jarigen) zal in de komende decennia flink stijgen. In 2009 bedraagt deze druk voor de provincie 21,3%. In 2040 zal deze druk zijn opgelopen tot 41,1%. Deze stijging komt niet door een daling van de groep 20- tot 64-jarigen (die stijgt juist met 10%), maar door een zeer sterke toename van het aantal 65-plussers.
- Op dit moment hebben zes gemeenten te maken met een grijze druk van boven de 30%: Baarn, Bunnik, De Bilt, Loenen, Utrechtse Heuvelrug en Zeist
- In 2040 zullen naar verwachting alle gemeenten in de provincie Utrecht, een grijze druk van meer dan 30% kennen, met uitzondering van de gemeente Utrecht (23,8%). De top met een grijze druk van meer dan 60% zal bestaan uit de gemeenten Abcoude, Breukelen, Eemnes, Houten, Loenen, Oudewater, IJsselstein en Utrechtse Heuvelrug. Zij liggen hiermee ook ver boven het landelijke gemiddelde van 49%.
- Het aantal 65-plussers onder de niet-westerse allochtonen stijgt van 5.890 in 2009 naar 32.655 in 2040. Een toename van 454%. De grijze druk binnen deze groep stijgt in deze periode van 7,1 naar 18,8%.

² Anders dan in anderen delen van het land is de krimp in onze provincie in belangrijke mate beleidsafhankelijk en niet het gevolg van een wegtrekkende bevolking

Hoofdstuk 4: Toekomstige senioren

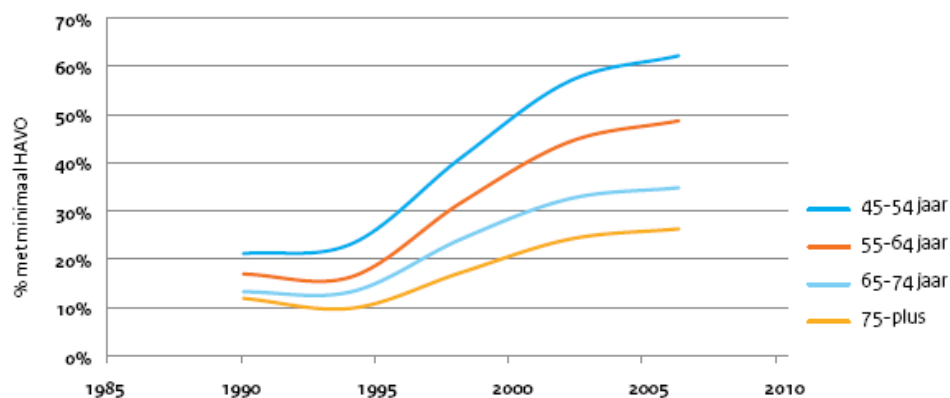
Senioren worden vaak afgebeeld als gezonde levensgenieters met een ruime portemonnee of juist hulpbehoevende oudjes achter een rollator die de samenleving veel geld kosten. De werkelijkheid is genuanceerder. Senioren vormen een pluriforme groep en die verscheidenheid zal de komende decennia verder toenemen. Toekomstige senioren zullen in opleiding, inkomen, gezondheid en leefstijl sterk van elkaar verschillen en in een aantal opzichten ook weer afwijken van de huidige ouderen.

4.1. Opleiding

Een van de belangrijkste verschillen met de huidige generatie is dat toekomstige ouderen gemiddeld genomen aanmerkelijk beter opgeleid zullen zijn; alleen lagere schoolopleiding komt bij de huidige generatie nog veelvuldig voor maar straks slechts mondjesmaat.

Figuur 3:

figuur 2-3 Aandeel respondenten per leeftijdsgroep met een middelbare schoolopleiding van HAVO (of HBS) of hoger in de periode 1994-2006

4.2 Inkomen

Ook de inkomenspositie van veel 65-plussers zal in de nabije toekomst aanzienlijk verbeteren. De babyboomers van nu, de ouderen dus van morgen, zijn in de hoge inkomensgroepen oververtegenwoordigd. Mede dankzij goede (pensioen)regelingen zal hun financiële positie er ook na hun 65^e jaar gunstig uitzien.

Ondanks de toenemende welvaart onder senioren, zal er ook een groep ouderen blijven bestaan die weinig geld te besteden heeft. Van de huidige 2,5 miljoen ouderen heeft 1 miljoen een beperkt inkomen uit AOW, soms aangevuld met een klein pensioen. Naar verwachting zullen van de 4,5 miljoen ouderen in 2040 nog steeds 1 miljoen mensen zijn die weinig pensioen ontvangen bovenop hun AOW. Daarbij horen ook de eerste generatie “allochtone” ouderen, die geen volledige AOW ontvangen omdat zij niet hun gehele werkzame leven in Nederland hebben gewoond.

4.3 Levensverwachting en gezondheid

Uit een onderzoek van het CBS blijkt dat Nederlandse mannen en vrouwen steeds ouder

worden, maar dat niet al die extra jaren in goede gezondheid worden doorgebracht. De levensverwachting stijgt harder dan het aantal gezonde jaren.

Bij de verwachte (gezonde) levensjaren speelt het opleidingsniveau een grote rol. Zo heeft een man van 65 jaar met alleen basisonderwijs nu gemiddeld een resterende levensverwachting van 15,4 jaar, waarvan 7,8 jaar in goede gezondheid. Maar een man van 65 jaar met hbo/universiteit heeft nog 19,5 jaar voor de boeg, waarvan 15,5 in goede gezondheid. Bij de vrouwen van 65 jaar is het verschil in levensverwachting tussen de laagst en de hoogst opgeleiden gemiddeld ongeveer 4 jaar en het verschil in gezonde levensverwachting maar liefst 8 jaar.

Behalve een relatie tussen levensverwachting, gezondheid en opleidingsniveau bestaat er overigens ook een relatie tussen gezondheid en inkomen. Uit recent onderzoek van het CBS blijkt dat de helft van de ouderen met zowel een laag inkomen als een laag vermogen de gezondheid als minder goed te ervaren, tegenover 19% van de ouderen met een hoog inkomen of vermogen.

4.4 Levensstijl

De toekomstige groep senioren zal in inkomen, opleiding, vitaliteit en culturele achtergrond steeds pluriformer worden. Dit komt tot uiting in hun levensstijl en daarmee ook bestedingsgedrag. Van de huidige senioren is bekend dat een aanzienlijk deel daarvan weinig spendeert voor zichzelf, zelfs al hebben ze de mogelijkheden daartoe. Toekomstige ouderen zijn meer gewend om geld uit te geven en hebben in de loop van hun leven zeer uiteenlopende hobby's en interesses ontwikkeld die ze na hun pensionering nieuw leven in blazen.

4.5 Tweedeling

De oudere bestaat niet. Onderlinge verschillen zullen groot zijn. Opleiding en sociaal economische positie zijn daarbij van grote invloed. Juist deze factoren maken ook dat er een scherpere tweedeling onder senioren kan ontstaan.

“De provincie Utrecht zal in de toekomst te maken krijgen met een tweedeling tussen hoog en laagopgeleiden. Deze laatste groep heeft weinig competenties om zich in de samenleving staande te houden. De kwetsbare groep ouderen heeft niet alleen met leeftijd maar vooral ook met gebrek aan opleiding te maken.” (Pieter Hooimeijer, demograaf universiteit Utrecht, tijdens expertmeeting provincie Utrecht)

Hoog opgeleide senioren met een goede financiële positie zullen over de middelen en de competenties beschikken om lang de regie over hun eigen leven te houden. Ze zullen goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden die de samenleving hen biedt en daarvan ook gebruik maken. De laagopgeleide senioren met een laag inkomen, waaronder ook veel allochtonen, zijn daarentegen doorgaans minder op de hoogte van de maatschappelijke voorzieningen en weten daarvan ook minder gebruik te maken. Onderzoek wijst uit dat juist deze groepen eerder (chronisch) ziek zijn.

Hoofdstuk 5: Maatschappelijke effecten

Het is moeilijk om nu al betrouwbare voorspellingen te doen over de samenleving over 20 tot 30 jaar. Tegelijkertijd nemen we binnen de provincie al wel maatregelen, bijvoorbeeld op het gebied van vervoer, wonen, en ruimte, die bepalend zijn voor komende decennia. Dit noodzaakt ons om toch een globaal toekomstperspectief te ontwikkelen. Welke maatschappelijke effecten zijn te voorzien in relatie de demografische veranderingen die ons te wachten staan? Naar verwachting zullen vooral de volgende terreinen gevolgen ondervinden van de vergrijzing: de woningmarkt, arbeidsmarkt, zorg, economie, mobiliteit, vrije tijd en sociale cohesie.

5.1 De woningmarkt

Op dit moment woont een aanzienlijk deel van de senioren in een koopwoning. De komende jaren zal dit aantal verder stijgen.

Onder de huidige senioren is de verhuisbereidheid doorgaans niet groot. Veel ouderen hechten grote waarde aan hun bestaande (sociale) omgeving, zeker naar mate de gezondheid en mobiliteit afneemt. Senioren die wel willen verhuizen, vinden vaak geen passende woning die voldoet aan hun wensen. Hierdoor stagneert de doorstroming.

Stagnatie van de woningmarkt geldt overigens niet alleen voor de koopsector, maar ook voor de huursector. Minder kapitaalkrachtige senioren wonen doorgaans in (goedkope) huurwoningen. Ook zij zullen niet snel van woning veranderen, omdat verhuizen voor hen vaak een stijging van de huurkosten tot gevolg heeft.

Of de verhuisbereidheid van toekomstige senioren groter zal zijn, valt te bezien. Hoger opgeleiden zijn tijdens hun werkzame leven vaak mobieler geweest en daardoor sneller verhuisgeneigd. Anderzijds zijn zij veel van hen terecht gekomen in aantrekkelijke woningen en beschikken ze over voldoende financiële middelen om lang in die woning te blijven wonen en eventuele ondersteunende diensten en zorg zelf in te kopen.

Naar verwachting zal de druk op de woningmarkt in de provincie Utrecht de komende decennia onverminderd hoog blijven. Demografische ontwikkelingen laten zien dat het aantal inwoners in de provincie verder stijgt evenals het aantal eenpersoonshuishoudens (zogeneten huishoudverdunding), ook onder senioren. Tengevolge van de grotere diversiteit onder senioren zullen hun woonwensen vermoedelijk wel veranderen. De behoefte aan ruime, comfortabele appartementen of grondgebonden woningen, het liefst in de eigen buurt of wijk, zal fors toenemen.

'In de toekomst hebben ouderen behoefte aan een ruimere woning dan de huidige driekamerappartementen. De regel is eigenlijk dat ouderen, na een verhuizing, behoefte hebben aan een woning met één kamer minder dan hun vorige woning. Er zal dan ook steeds meer vraag komen naar vierkamerwoningen voor ouderen. Daar wordt nu niet in voorzien.'
Pieter Hooimeijer, Universiteit Utrecht, tijdens de expertmeeting)

Ook onder de ouderen die uit zorgmotieven (moeten) gaan verhuizen, zal de behoefte aan verschillende soorten (kleinschalige) woonzorgvormen toenemen. Daarnaast zal de vraag naar deze woonvormen in de toekomst sterk stijgen door de verdere afbouw van verzorgingshuizen

(extramuraliseren) en de groei van het aantal hulpbehoevende senioren. Door de dubbele vergrijzing zal de behoefte aan verpleeghuizen sterk toenemen.

5.2 De arbeidsmarkt

De komende jaren zal een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking - de babyboomgeneratie - uitstromen. De grijze druk zal daardoor fors stijgen. In 2009 was de verhouding tussen 65-plussers en potentiële arbeidskrachten (20- tot 64-jarigen) 1 op de 4. Bij ongewijzigd beleid zal die verhouding 1 op de 2 zijn.

Het vertrek van een grote groep ervaren arbeidskrachten kan bovendien leiden tot verlies van kwaliteit in een aantal sectoren op de arbeidsmarkt. Vooral die sectoren zullen getroffen worden waar sprake is van een onevenwichtige leeftijdssamenstelling, zoals in het onderwijs en bij de overheid. Ook zullen er tekorten ontstaan in bepaalde beroepsgroepen. Er bestaat nu al een tekort aan personeel in de zorg en gezien de verwachte toename van de zorgvraag zal dat tekort alleen maar oplopen. In de technische beroepen dreigt eveneens een tekort aan technisch goed geschoold personeel te ontstaan.

De dreigende tekorten op de arbeidsmarkt maken het noodzakelijk om te zoeken naar mogelijkheden om de arbeidsparticipatie van ouderen te verhogen. Er zijn echter ook andere belangrijke redenen om ouderen te faciliteren om langer door te werken, aldus Krijn van Beek:

*“In de discussie over werken wordt altijd gesteld: Er **moet** langer gewerkt worden, gelet op de collectieve lasten en het tekort op de arbeidsmarkt. Echter, dat zijn geen argumenten om mensen te motiveren om aan het werk te gaan. Uit een enquête van Uitzendbureau 65 blijkt dat ouderen graag willen werken om de volgende redenen: sociale contacten, zingeving, maatschappelijk rol. De conclusie is dat werk **de** manier is waarop mensen met elkaar verkeren”. (Krijn van Beek, Raad Maatschappelijke Ontwikkeling, Denktank 2100 tijdens de expertmeeting)*

Voor de groep ouderen die in de toekomst moet rondkomen met slechts een AOW, al dan niet aangevuld met een klein pensioen, wordt het wellicht uit financiële overwegingen noodzakelijk om langer door te blijven werken. De vraag is echter of dit mogelijk is omdat het veelal om mensen gaat met (fysiek) zware beroepen. In de toekomst zal het belang van een leeftijdsbewust personeelsbeleid sterk toenemen. Daarbij zal ook rekening gehouden moeten worden met effecten van generatieverschillen op de arbeidsverhoudingen.

5.3 De zorg (cure en care)

Ouderdom komt met gebreken. De vergrijzing leidt dan ook tot een sterke toename van mensen die aangewezen zullen zijn op (enige vorm van) zorg. Door de hogere levensverwachting zal het aantal 80-plussers sterk stijgen (de zogeheten ‘dubbele vergrijzing’). Daarmee zal ook het aantal mensen met bijvoorbeeld dementie of suikerziekte fors toenemen. Ook het aantal (kortdurende) ziekenhuisopnamen zal stijgen, evenals het beroep dat gedaan wordt op mantelzorgers. In 2008 verleenden 3,5 miljoen mensen informele zorg, waarvan 1,1 miljoen intensief en langdurig. Van deze mantelzorgers was 20% 65 jaar of ouder. Dit percentage zal de komende decennia verder oplopen.

De toename van de zorgvraag heeft niet alleen gevolgen voor de financiering van het

zorgstelsel (zie volgende paragraaf) maar zal ook het tekort aan (gekwalificeerd) personeel in deze sector vergroten. Naar verwachting zal juist hier de kloof tussen ‘arm’ en ‘rijk’ tot uitdrukking komen. Welvarende ouderen kunnen zelf (thuis)zorg inkopen en hiervoor meer willen betalen. Het aanbod aan zorg is echter schaars. Daarmee kan het zorgaanbod voor de minder welvarende senioren onder druk komen te staan.

De stijgende kosten en de dreigende arbeidstekorten in de zorg zullen ook leiden tot een groter beroep op de inzet van technologie. Nu al worden tal van pilots uitgevoerd om de mogelijkheden op dit gebied te onderzoeken. Zorg en welzijn blijven echter sectoren waar persoonlijk contact een belangrijk en wezenlijk onderdeel van de dienstverlening uitmaakt. Andere oplossingen worden gezocht in het verbeteren van de preventieve zorg waardoor het aantal gezonde levensjaren toeneemt. Dit leidt bijvoorbeeld tot veel aandacht voor voedsel en beweging en ontwikkelingen op het gebied van vroegsignalering.

5.4 Economie en pensioen

Toekomstige senioren zullen meer geld en tijd te besteden hebben en zijn daarmee economisch een interessante doelgroep. Vooral gemaksdiensten en de vrijetijdsmarkt kunnen een belangrijke impuls verwachten. Naar verwachting zal ook het onderwijs een behoorlijke groeimarkt vormen. Studeren is onder veel ouderen een aantrekkelijke tijdsbesteding. Investerings in deze sectoren zullen niet alleen leiden tot een aantrekkelijker leefklimaat (ook voor jongeren) maar ook tot meer werkgelegenheid.

Tengevolge van de vergrijzing loopt het percentage mensen dat bijdraagt aan de ‘verdiencapaciteit’ in Nederland terug. Hierdoor kunnen collectieve uitgaven als pensioenen en het zorgstelsel verder onder druk komen te staan. In 2007 besteedden we 6,6% van ons Bruto Nationaal Product aan pensioenen. Volgens Europese berekeningen zal dat in 2060 zijn gestegen tot 10,6% van het BNP. De kosten voor de zorg (gezondheidszorg en langdurige zorg) waren in 2007 8,2% en stijgen in 2060 naar 13,9% van het BNP. De betaalbaarheid van deze voorzieningen staat daarmee ter discussie.

5.5 Cultuur en vrije tijd

Meer senioren met meer vrije tijd betekent dat allerlei vormen van vrije tijdsvoorzieningen zullen toenemen.

De provincie kent van oudsher een rijk geschakeerd cultureel erfgoed. Historische en culturele kringen genieten steeds meer populariteit, zeker onder ouderen.

SCP-publicatie 2009/8, Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars.

Ook onder ouderen groeit het percentage bezoekers van culturele instellingen. Zij tonen in het bijzonder meer belangstelling voor de traditionelere vormen van cultuur (erfgoed, klassieke muziek, toneel en ballet). Musea en monumenten, en ook ballet en klassieke muziek trekken vooral meer 65-79-jarigen. Archieven, cabaret, bioscoop en pop-muziek ontvangen vooral meer 50-64-jarigen, terwijl archieven ook de aanloop van 80-plussers sterk zien groeien. Ook bij de kunstbeoefening valt op dat geleidelijk steeds meer volwassenen op latere leeftijd een kunstdiscipline beoefenen.

Daarnaast zijn er veel activiteiten die een recreatief karakter hebben, zoals sporten en (korte) trips naar steden of natuurgebieden. De provincie Utrecht is vooral in trek bij dagrecreanten. Meerdaags verblijf is relatief minder aan de orde.

5.6 Vervoer

Senioren zullen in de toekomst veel vaker een auto hebben en die ook gebruiken. Mocht de zelfbestuurbare auto daadwerkelijk z'n intrede doen, dan zullen ouderen tot op hoge leeftijd kunnen blijven rijden. Omdat senioren vermoedelijk op andere tijden de weg op gaan, zal dat niet onmiddellijk leiden tot meer file in de ochtend- of avondspits. Buiten deze tijden kan de verkeersdruk wel sterk toenemen. De grotere leeftijdsverschillen onder toekomstige automobilisten zullen ook terug te vinden zijn in verschillen in rijgedrag.

Meer auto's leiden niet alleen tot grotere verkeersdrukte maar ook tot de behoefte aan meer parkeerplaatsen bij seniorenwoningen en vrijetijdsvoorzieningen. Dat staat weer op gespannen voet met de behoefte aan voldoende groen en een prettig leefklimaat.

Naast de auto blijft het openbaar vervoer belangrijk. De ontwikkelingen in het openbaar vervoer zijn echter sterk achtergebleven ten opzichte van die van de auto, aldus Dickhaut:

'De ontwikkelsnelheid in het vervoer in algemene zin is enorm toegenomen maar niet op alle terreinen. In feite is er rond het openbaar vervoer de laatste tien jaar weinig gebeurd, met uitzondering van technologische vernieuwingen als de chipkaart en de verbetering van de informatievoorziening.' (Joep Dickhaut, Stichting Innovatie Mobiliteit, tijdens expertmeeting)

Er is behoefte aan innovatie in het vervoer die de bewegingsvrijheid van ouderen vergroot. Met goede en frequente verbindingen, goede informatie over de dienstregelingen en slimme *mobilitymixen*, kan het OV een volwaardig alternatief zijn. Dit vraagt om een van-deur-tot-deurdenken. Senioren die met fysieke beperkingen te maken hebben, stellen andere eisen aan vervoer. In plaats van snelheid zijn betrouwbaarheid en comfort belangrijke criteria. Dit biedt kansen voor de verdere ontwikkeling van concepten als de regiotaxi.

Niet alleen op de autowegen maar ook op de fietspaden, zal de verkeersdruk toenemen tengevolge van de vergrijzing. Veel senioren houden immers van fietsen. Bovendien zal de variatie aan vervoersmiddelen stijgen op de fietspaden. Nu al zien we een flinke toename van bijvoorbeeld elektrische fietsen, scootmobiels en zelfs segways.

5.7 Ruimtelijke ordening en landschap

Dankzij het aantrekkelijke en gevarieerde landschap is Utrecht een aantrekkelijke provincie voor ouderen om te wonen en te recreëren. Er zijn echter veel aanspraken op het Utrechtse grondgebied. Omdat vergrijzing in de toekomst een toename in het verkeer, recreatie en vraag op de woningmarkt tot gevolg heeft, zal deze druk verder stijgen. Om de woongebieden en het buitenstedelijk recreëren goed op elkaar aan te laten sluiten, zal de relatie tussen de stad en het landelijk gebied steeds belangrijker worden.

Veel senioren hechten grote waarde aan de kwaliteit van het landelijk gebied en willen hier een actieve bijdrage aan leveren in tijd of geld. Senioren hebben in een aantal opzichten wel specifieke wensen ten aanzien van het landelijke gebied:

Consequentie kan zijn om kritisch te kijken naar de landinrichting en het woonlandschap, gericht op recreatie. Historisch werd er vanuit de ruilverkaveling met het oog op de agrarische productielandschappen vooral ingezet op rechte percelen, wegen, vaarwegen e.d., terwijl een meer kronkelend patroon vanuit de recreatiegedachte aantrekkelijker is". (Frank Veenenklaas, universiteit Wageningen, tijdens expertmeeting)

Welke gevolgen de vergrijzing heeft voor de kleine kernen, is nog moeilijk te voorzien. Veel zal afhangen van de mogelijkheden die de technologische vernieuwing zal bieden. Vanwege de rust en de ruimte kunnen kleine kernen aantrekkelijke woongebieden vormen voor senioren. De huidige ontwikkelingen op het gebied van online dienstverlening en webwinkels leiden er echter toe dat steeds meer voorzieningen uit de kleine kernen verdwijnen. Op de korte termijn kan dit gevolgen hebben voor de leefbaarheid. Vooral kwetsbare ouderen die minder mobiel zijn, worden hierdoor beperkt. Het is te verwachten dat de markt zal inspelen op de toenemende behoefte aan gespecialiseerde voorzieningen voor ouderen zodat op de langere termijn de situatie zal verbeteren.

5.8 Ontmoeting en sociale cohesie

Niet alleen voor ouderen in de kleine kernen maar voor senioren in het algemeen geldt dat technologische ontwikkelingen een grotere rol gaan spelen in het maatschappelijk leven. De toekomstige generatie senioren zal vrijwel geheel bekend zijn met computers en internet. Hiermee hebben zij onbeperkte mogelijkheden tot het aangaan en onderhouden van sociale contacten. Gezien de toename van vereenzaming en sociaal isolement onder de huidige ouderen, is dit een zeker een kansrijke ontwikkeling, mits dit gepaard gaat met voldoende contacten in de directe leefomgeving. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor de welzijnssector. Vitale ouderen zullen overigens zelf ontmoeting en activiteiten organiseren. De veiligheid van de leefomgeving, zowel fysiek als sociaal, zal in een vergrijzende samenleving eveneens een belangrijk thema zijn.

Senioren zijn overigens niet alleen 'consument' van allerlei welzijnsdiensten maar bieden ook een actieve bijdrage aan de 'aanbodkant'. Ze vormen een belangrijk potentieel aan vrijwilligers. De aard van het vrijwilligerswerk zal echter projectmatiger worden. Senioren verbinden zich voor een bepaalde tijd aan een bepaalde activiteit, die bij voorkeur aansluit bij hun specifieke ervaringen en capaciteiten.

Waar vroeger het straatbeeld gedomineerd werd door jongeren, zal het in de toekomst bepaald worden door ouderen. Interessant is de vraag welke uitwerking dit heeft op het contact tussen generaties. Hoe zal de wederzijdse beeldvorming zich ontwikkelen? Zijn de jongeren van straks nog wel bereid om zich in te zetten voor die grote groep dominante ouderen? Sport, welzijn en cultuur kunnen de sociale cohesie bevorderen door verschillende groepen mensen met elkaar in contact te brengen. Ook de media zullen in de beeldvorming een belangrijke rol (blijven) spelen.

Hoofdstuk 6: Provinciale speerpunten

De vergrijzing kent zowel kansen als bedreigingen. De gevolgen zijn veelzijdig en complex. Het gaat er om kansrijke ontwikkelingen te herkennen en te faciliteren alsmede risico's te signaleren en waar mogelijk te voorkomen. De provincie kan hierin een belangrijke rol spelen, passend bij de kerntaken en haar positie als middenbestuur.

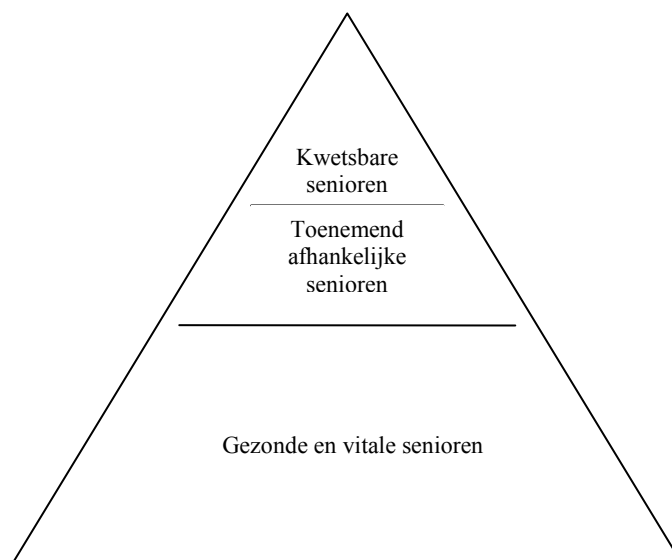
Gezien het grote aantal hoog opgeleide en kapitaalkrachtige senioren, liggen er voor onze provincie belangrijke kansen op het gebied van de economie, de recreatie en het benutten van het grote potentieel aan deskundigheid en ervaring onder senioren. Knelpunten zijn te voorzien in de woningmarkt, de arbeidsmarkt, de zorgsector en de mobiliteit.

6.1 Ouderenpiramide

De senior bestaat niet. Toekomstige ouderen zullen in gezondheid, inkomen, opleiding en levensstijl sterk van elkaar verschillen. Ten behoeve van beleidsontwikkeling is enige classificatie echter gewenst. Binnen het huidige ouderenbeleid worden vaak de volgende drie categorieën onderscheiden:

1. *De zelfstandige en vitale ouderen:* ze wonen zelfstandig en zorgen voor zichzelf; ze hebben behoefte aan mogelijkheden om maatschappelijk actief te zijn, aan ontspanning en ontmoeting; onder deze groep bevinden zich veel mantelzorgers en potentiële vrijwilligers.
2. *De ouderen met een groeiende afhankelijkheid:* zij wonen nog zelfstandig, al dan niet in aangepaste woningen, en hebben behoefte aan (meerdere) vormen van dienst- en hulpverlening. Kosten hiervoor stijgen. Maatschappelijke participatie is minder vanzelfsprekend.
3. *De kwetsbare ouderen:* zij zijn in hoge mate afhankelijk van intensieve (professionele) zorg en ondersteuning. Mantelzorg is vaak niet meer voldoende. Grote behoefte aan speciale woonzorg arrangementen.

Figuur 4: Ouderenpiramide³

³ De ouderenpiramide is niet noodzakelijkerwijs leeftijdsgerelateerd. Onder de gezonde en vitale ouderen bevinden zich 80-plussers, terwijl anderen al op 65-jarige leeftijd tot de categorie kwetsbare senioren behoren.

De komende jaren zal de babyboomgeneratie de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Hierdoor zal de vorm van de piramide enigszins veranderen. De eerste decennia zal een grote toename te verwachten zijn in de groep gezonde vitale ouderen. Tengevolge van de hogere leeftijdsverwachting en de dubbele vergrijzing zal er ook in de andere categorieën een stijging te zien zijn. Vanaf 2025 zal het aantal toenemend afhankelijke en kwetsbare senioren explosief groeien.

6.2 Vergrijzingsbeleid

Aan de ouderenpiramide ligt het verschil in zelfredzaamheid ten grondslag. De mate van zelfredzaamheid is bepalend voor de afhankelijkheid van derden, waaronder de overheid. Een vergrijzingsbeleid dat recht doet aan bovenstaande driedeling behelst:

- Het bevorderen van de (arbeids)participatie onder vitale en gezonde senioren.
- Het stimuleren van voorzieningen die ouderen met een toenemende afhankelijkheid in staat stellen om zo lang mogelijk zelfstandig te blijven.
- Het waarborgen dat kwetsbare ouderen voldoende zorg en ondersteuning ontvangen.

Een dergelijke aanpak is ook terug te vinden in de adviezen van het Comité van de Regio's (CvdR) aan de Europese Unie. Het plan omvat drie thema's:

- Healthy ageing: gericht op het stimuleren van een bevolking die zo lang mogelijk gezond en actief is.
- Arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit: gericht op een samenleving waarin iedereen kan participeren.
- Toegankelijkheid van diensten en voorzieningen: gericht op het herijken van het voorzieningenaanbod voor de vergrijzende bevolking.

Het CvdR pleit overigens voor een aanpak die uitgaat van een levensloopbenadering, waarbij *alle* generaties betrokken worden.

6.3 Provinciale opgave

De effecten van de vergrijzing strekken zich uit over een breed terrein van in elkaar grijpende beleidsvelden. Rob Bats, gedeputeerde van de provincie Drenthe en lid van het CvdR, stelt: "We kunnen nu nog sturen en keuzes maken over op welke manier we de gevolgen van de vergrijzing opvangen. De focus moet liggen op het benutten van kansen die zich voordoen om de kwaliteit van de vergrijzende samenleving te verbeteren."

Een doordacht en evenwichtig beleid met betrekking tot de vergrijzing past ook bij de ambitie die de provincie Utrecht heeft geformuleerd in Utrecht 2040:

"We willen een goede kwaliteit van leven voor alle inwoners van onze provincie We spreken af om vanaf heden, bij het nemen van belangrijke beslissingen voor deze regio, het evenwicht te bewaren tussen people, planet en profit"

"Wij willen een provincie zonder afwenteling naar andere gebieden op aarde en volgende generaties. Afweging inclusief de consequenties voor elders en later is een morele plicht 'en een strategische opgave."

Uit: Utrecht 2040, samen zorgen voor een duurzame en aantrekkelijke regio

De vergrijzing van de samenleving heeft gevolgen voor de toekomstige (ruimtelijke) inrichting van de provincie. Het beïnvloedt immers de woonbehoefte, het gebruik van natuur- en recreatiegebieden en de vervoerstromen. Op deze terreinen heeft de provincie wettelijke taken. Tevens is wettelijk bepaald dat de provincie in het kader van de WMO zorg draagt voor ‘het voeren van beleid betreffende steunfunctiewerk’⁴.

Vanuit deze wettelijke kaders zal de provincie een antwoord moeten ontwikkelen op de diverse onderwerpen. Zo is er een toenemende stroom van recreatief vervoer op provinciale wegen en fietspaden. De provincie is vooral in trek bij dagtoeristen. Dit biedt kansen voor de recreatieve en culturele sector maar leidt ook tot extra vervoersstromen en stelt eisen aan bereikbaarheid en parkeervoorzieningen. Daarnaast zullen we ons moeten voorbereiden op een grote diversiteit aan vervoersmiddelen. Fietspaden zullen ruimte moeten bieden aan wielrenners maar ook aan mensen op scootmobiel. Nu al zien we op zonnige dagen tot welke drukte dit kan leiden. Daarnaast zal de ontwikkeling van vernieuwende concepten op het gebied van-deur-tot-deur vervoer nodig zijn. Daarvoor is innovatieve samenwerking vereist. Op het gebied van de ruimtelijke ordening ligt een belangrijke opgave in het zorgvuldig afwegen van de toenemende behoefte aan recreatieve voorzieningen tegen de behoefte aan natuurbehoud en landbouw. De inrichting van het landelijk gebied is nog vaak gebaseerd op monogebruik; het grondgebied is verdeeld in EHS, landbouwgebieden en recreatiegebieden. De provincie kan ontwikkelingen stimuleren die gebaseerd zijn op multifunctioneel gebruik. Goede voorbeelden zijn de opkomst van zorg- en kampeerboerderijen. Daarnaast zal het noodzakelijk zijn te investeren in de relatie tussen de stad en het platteland. Naar verwachting zullen steden voor veel toekomstige (welgestelde) senioren aantrekkelijke woongebieden zijn vanwege de culturele en sociale voorzieningen onder handbereik. In combinatie met de afspraak om een groot deel van de extra woonopgave binnenstedelijk te realiseren, zal de (recreatieve) druk op het gebied rondom de stad fors toenemen.

Toekomstige senioren zullen mondiger en langer vitaal blijven. Meer nog dan nu het geval is, zullen zij actief betrokken willen worden bij de ontwikkeling van ouderenbeleid en zelf initiatieven willen ontwikkelen. De provincie kan hierop inspelen vanuit haar wettelijke WMO-taak. In het verlengde hiervan kan de provincie ontwikkelingen faciliteren die ouderen in staat stellen langer maatschappelijke en economisch actief te blijven. Gezien de uittocht op de arbeidsmarkt is het immers van belang het (arbeids)potentieel onder senioren optimaal te benutten.

‘Gelet op de specifieke talenten van ouderen, moet ondernemerschap worden gestimuleerd. Veel ondernemers hebben geen idee hoe met dat menselijke kapitaal moet worden omgegaan. De provincie kan voorbeeldprojecten en onderzoeken opstarten en daarover breed communiceren. Een stimulerende rol van de provincie is hier zeer op z’n plaats.’ (Krijn van Beek, Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling en Denktank 2100, tijdens expertmeeting)

Naast de wettelijk bepaalde opgaven heeft de provincie ook een belangrijke taak op economische gebied. Gezien hun aantallen en financiële positie zullen toekomstige senioren een belangrijke consumentengroep worden. Bedrijven die zich richten op domotica/robotica, gaming, (virtuele) dienstverlening en wellness ontdekken de vergrijzing als groeimarkt.

⁴ Steunfunctiewerk wordt daarbij omschreven als: ‘activiteiten die het uitvoeren of voorbereiden daarvan ondersteunen van het door de gemeente te voeren beleid betreffende maatschappelijke ondersteuning’.

Vanwege de hoogwaardige arbeidsmarkt kan onze provincie een aantrekkelijke vestigingsplaats zijn voor dit soort sectoren.

Ook de zorgeconomie neemt binnen onze provincie van oudsher een belangrijke plaats in. Met name de Utrechtse Heuvelrug en Zeist kennen een hoge concentratie zorginstellingen. Door samen met de medisch/technologische sector, kenniscentra en zorgorganisaties te investeren in kwaliteitsontwikkeling en innovatie, kan Utrecht zich verder ontwikkelen en profileren als ‘care valley’. Belangrijk is wel dat er oplossingen worden gevonden voor de grote tekorten op de arbeidsmarkt in de zorg. Een goede afstemming tussen de economische sector, het onderwijs en de arbeidsmarkt komt moeizaam van de grond. Gezien de belangen die op het spel staan, is een initiërende rol van de provincie gewenst.

Ondanks de aanwezigheid van een groot aantal zorginstellingen is het aanbod en spreiding van (kleinschalige) zorgvoorzieningen voor kwetsbare ouderen in onze provincie nog steeds ontoereikend. Naar verwachting zal dit tekort door de vergrijzing de komende jaren verder oplopen. De afgelopen jaren is een groot aantal initiatieven op dit gebied ontwikkeld. Door de problemen in de bouw en de onduidelijkheid over de regelgeving en financiering in het zorgvastgoed treedt stagnatie op. De economische crisis heeft de samenwerking tussen partijen bovendien sterk onder druk gezet. De provincie heeft in het verleden laten zien een belangrijke rol te kunnen spelen op dit gebied.

6.4 Provinciale rol

De vergrijzing raakt diverse beleidsterreinen die behoren tot de wettelijke verantwoordelijkheid en kerntaken van de provincie. Voor een effectieve aanpak is echter een integrale benadering vereist die breder reikt. Vanuit haar positie als middenbestuur en de aanwezigheid van deskundigheid op een groot aantal beleidsterreinen, kan de provincie een belangrijke bijdrage leveren door:

- *Ontwikkelingen te monitoren, op ambtelijk en bestuurlijk niveau te agenderen en bovenregionale afstemming te bevorderen.* Door te investeren in betrouwbare informatie kan de provincie besluitvorming op lokaal niveau ondersteunen en eventuele knelpunten of witte vlekken onder de aandacht te brengen. Veel gemeenten hebben de gevolgen van de vergrijzing nog onvoldoende in beeld. Een groot aantal knelpunten is bovendien bovenlokaal van aard. Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, de woningmarkt en de zorg vereisen regionale afstemming. Waar nodig kan de provincie gemeenschappelijke vraagstukken op rijksniveau aan de orde stellen en actief lobbyen om oplossingen te realiseren. Door de Europese ontwikkelingen op het gebied van de vergrijzing te volgen, kan de provincie tijdig (financiële) mogelijkheden op het spoor komen en adequaat benutten.
- *Kansrijke samenwerking te faciliteren.* Vraagstukken die verband houden met demografische ontwikkelingen vragen om integrale en innovatieve oplossingen. Hiervoor zijn nieuwe samenwerkingsverbanden en allianties nodig. De provincie is in de positie partijen samen te brengen. Door experimenteergebieden aan te wijzen, kan de provincie tijdelijk belemmeringen wegnemen die bijvoorbeeld het gevolg zijn van de huidige schotten tussen AWBZ en WMO. Hiermee ontstaan kansen voor innovatieve pilots.

“Het vraagt om een provincie die sterk is in het regisseren van complexe samenwerkingscoalities, die visie ontwikkelt en centrale waarden strak beschermt maar ook een provincie die initiatief durft te nemen en oplossingsgericht te werk gaat.

Uit: Utrecht 2040, samen zorgen voor een duurzame en aantrekkelijke regio

6.5 Provinciale speerpunten

In lijn met het hierboven beschreven vergrijzingsbeleid, de drie Europese thema's en de provinciale opgave, zijn voor de provincie de volgende speerpunten te benoemen:

Vitale en gezonde ouderen

- Bevorderen van levensloopbestendige ontwikkelingen op de woningmarkt.
- Faciliteren van grotere (arbeids)participatie onder senioren.
- Ontwikkelen van een ruimtelijke infrastructuur om de toename van mobiliteit en vrije tijd op te vangen, in relatie tot natuurbehoud.
- Bevorderen van preventieve gezondheidsmaatregelen, o.a. het gebied van sport en beweging.
- Faciliteren van economische ontwikkelingen die inspelen op de vergrijzing.
- Verbeteren van de solidariteit tussen jongeren en ouderen door intergenerationele contacten te stimuleren.

Toenemend afhankelijke ouderen

- Monitoren en waar nodig stimuleren van voldoende aanbod op het gebied van wonen, welzijn en zorg, zodat ouderen en mensen met een beperking zolang mogelijk zelfstandig kunnen blijven functioneren.
- Stimuleren van innovaties in het van-deur-tot-deur vervoer (mobility-mix) en in het openbaar vervoer die inspelen op de toenemende vergrijzing.

Kwetsbare ouderen

- Waarborgen van voldoende aanbod aan intensieve en gespecialiseerde zorg dat voldoet aan een (basis) kwaliteitsniveau.
- Ondersteunen van innovatieve pilots die de arbeidstekorten in de zorg kunnen opvangen.
- Impuls geven aan de verdere ontwikkeling van de zorgeconomie.

Tot Slot

In de beleidsverkenning Vergrijzing zijn de gevolgen beschreven van een toekomst waarin meer mensen oud worden en de provinciale speerpunten die hieruit voortvloeien. Feitelijke ambities kan de provincie pas formuleren na de verkiezing van Provinciale Staten in maart 2011.

Beleidsconclusies

In deze beleidsverkenning hebben we de effecten geschetst van de demografische veranderingen die zich de komende decennia binnen de provincie gaan voltrekken, en de mogelijke rol die de provincie daarbij kan spelen. Uit de verkenning kunnen we een aantal conclusies trekken:

- Vergrijzing raakt veel beleidsterreinen. Om de synergie tussen deze terreinen te vergroten is een integrale aanpak noodzakelijk.
- De effecten van de vergrijzing reiken verder dan gemeentegrenzen. Regionale afstemming en samenwerking is vereist.
- Binnen de provincie kan de lokale situatie sterk verschillen. De uitdagingen waarvoor gemeenten geplaagd worden, zijn daarom zeer divers. Kansen benutten en knelpunten aanpakken vraagt om maatwerk.
- Toekomstige senioren zullen hoger opgeleid en mondiger zijn. Zij willen actief betrokken worden bij beleidsontwikkelingen op het gebied van de vergrijzing.
- De maatschappelijke solidariteit tussen generaties kan onder druk komen te staan.

Een volgende stap

Het doel van de beleidsverkenning Vergrijzing is de ambtelijke en bestuurlijke organisatie van de provincie Utrecht informatie te verschaffen op basis waarvan zij kunnen bepalen of provinciale inzet op het gebied van de vergrijzing gewenst is. De provincie investeert al jaren in de ondersteuning van ouderen, onder meer in de vorm van het programma Wel Thuis! Dit programma beslaat echter alleen de beleidsterreinen wonen, welzijn en zorg en eindigt in 2012. De echte vergrijzingsgolf moet dan nog beginnen en raakt meer terreinen. Bestuurlijke besluitvorming over eventuele vervolgstappen, kan plaatsvinden na de verkiezingen van Provinciale Staten in maart 2011.

Steverige uitdaging

De vergrijzing vraagt om een gecombineerde aanpak vanuit de people-, planet- en profitkant. Dit brede perspectief wordt nog weinig in het land gehanteerd. Het vraagt om ontschotting en innovatieve samenwerking, met als doel nu en in de toekomst recht te doen aan een samenleving waarin meer mensen ouder worden. Aan de provincie Utrecht de uitdaging om hiermee een start te maken!

'De provincie Utrecht gaat uit van de drie P's: people, planet en profit. Ik mis echter een vierde P, die van Pleasure.' (Adjiedj Bakas, trendwatcher, tijdens expertmeeting)

Bijlage: Deelnemerslijst Expertmeeting Vergrijzing, mei 2010

Ella Vogelaar	Voormalig minister van Wonen, wijken en integratie; Raad van advies van het re-integratiebureau de FourstaR Groep.
Pieter Hooimeijer	Hoogleraar Sociale Geografie & Demografie aan de Universiteit Utrecht; Wetenschappelijk directeur van de onderzoeksschool Nethur, Netherlands Graduate School of Urban and Regional Research.
Pi de Bruijn en Oresti Sarafopoulos	Partner en associate Architecten Cie. Op 17 april jongstleden presenteerden zij een maquette Amsterdam 2030. Hoe ziet deze stad eruit, wanneer 60 procent van de bewoners ouder dan 50 is? In het NRC schreven zij hier een artikel over.
Krijn van Beek	Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling; Directeur van Denktank 2100: strategieontwikkeling voor maatschappelijke vraagstukken. Publicatie: Meer leven, strategie voor een samenleving waarin meer mensen langer leven.
Marieke Schuurmans	Voorzitter Netwerk Utrecht Zorg voor Ouderen. Lector Ouderenzorg UMC.
Adjiedj Bakas	Trendwatcher en auteur. Met een focus op ouderen- en gehandicaptenzorg schrijft hij op dit moment onder andere De Toekomst van Gezondheid.
George de Kam	Bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Nijmegen, maatschappelijk ondernemen met grond en locaties. Hij heeft onderzoek gedaan en beleidsadviezen gegeven voor het stimuleren van kleinschalige woonvormen voor mensen met een handicap.
Frank Veeneklaas	Alterra, onderdeel van de Universiteit Wageningen. Hij houdt zich bezig met demografie en wonen.
Jan Huijgen	Eemlandhoeve, innovatieve landbouwondernemer. Samen bouwen aan gezondheidswinst, gezondheidszorg in beweging naast de vergrijzing.
Jeroen Singelenberg	Stuurgroep Experimentele Volkshuisvesting, tevens was hij manager van het Kenniscentrum Wonen-Zorg.
Mark Raijmakers	Hoofd afdeling kennisontwikkeling en –overdracht bij Pharos. Deze organisatie houdt zich onder meer bezig met interculturalisatie van de zorg.
Joep Dickhaut	Stichting Innovatie Mobiliteit; werkzaam bij de netwerkorganisatie Movinnio. Deze organisatie richt zich op vervoersmobiliteiten.
Radj Ramcharan	Programmamanager Servicecentrum Integratie bij FORUM, het instituut voor multiculturele ontwikkeling.
Hilde van Xanten	Movisie, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling. Ze houdt zich vooral bezig met vraagstukken op het integrale terrein van wonen, welzijn en zorg
Andries de Jong	De heer de Jong publiceerde: "Vergrijzing en omslag van groei naar krimp" namens het Planbureau voor de Leefomgeving.
Helma Born	Procap, adviesbureau over strategie, aanpak en beheersing van ruimtelijke opgaven. Zij is afgestudeerd op het onderwerp "krimp" aan de masteropleiding Master City Developer.